

LES TERRES MERIDIONALS DEL PAÍS VALENCIÀ DESPRÉS DE L'ANNEXIÓ (1304): LA POBLACIÓ, L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI I DE L'ECONOMIA

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

CSIC. Institució Milà i Fontanals

Les terres septentrionals de l'antic regne de Múrcia que foren adjudicades a la Confederació catalano-aragonesa a la sentència arbitral de Torrellas de 1304 eren constituïdes per quatre comarques¹; la situada més al nord era el territori presidit per Alacant, separada de l'antic regne de València pels contraforts del Cabeçó, de la Serra del Ventós i del Maigmó; comprèn una plana litoral i una zona muntanyenca; Alacant es troba en aquesta plana litoral, en una badia arrecerada que és el millor port d'aquest litoral i el de més fàcil defensa; es trobaven també en aquesta plana, a l'Edat Mitjana, algunes aldees que depenien d'Alacant; a la zona muntanyenca es trobaven i es troben Aigües de Busot i Busot i una mica més a l'interior, Agost.

Més cap al sud-oest es trobava el terme de Montfort o Nompot, a la zona de transició cap al corredor del Vinalopó.

Aquest riu conforma dues comarques, la del Baix Vinalopó o Camp d'Elx i les Valls del Vinalopó. El Baix Vinalopó és una plana costanera, que continua la d'Alacant, i que inclou el delta interior del Vinalopó, caracteritzat per marjals i basses i també saladers. La població més important era Elx, que comprenia al seu terme diverses alqueries, moltes de les quals no subsisteixen actualment, almenys amb els mateixos noms, potser perquè han quedat compreses dins del nucli urbà; Elx comptava, a més, amb un port o

carregador, anomenat del Cap de l'Aljub, ara conegut com Santa Pola. Al nord d'Elx es trobava i es troba Crevillent, on acaba la plana litoral i comença la serra de Crevillent que separa la comarca de les Valls del Vinalopó.

En el curs mitjà i alt del Vinalopó s'ubicaven les terres conegudes a l'Edat Mitjana com les Valls d'Elda i Novelda i també el senyoriu de Villena; es tracta d'un corredor que enllaça la plana litoral alacantina i il·licitana amb l'altiplà manxec. L'eix de la comarca és el Vinalopó, que segueix una canal tectònica. Els principals nuclis de població eren Elda, Novelda, amb el castell de la Mola, Petrer, Monòver, Xinosa i Asp i un petit nucli a Salines. Eren terres de població gairebé exclusivament sarraïna i això els conferia una entitat especial, malgrat que Novelda i Asp, depenien, almenys teòricament, d'Alacant. Des del punt de vista geogràfic i històric hi estigueren lligades Villena i Saix, llocs que pertangueren jurisdiccionalment a la Corona catalano-aragonesa però que, essent senyoriu de nobles castellans, vassalls de Castella, giraren dins l'òrbita castellana i acabaren per perdre's després de la guerra contra Castella de temps de Pere el Cerimoniós. Igualment Jumella, que prolongava les planes del Pinós i de Monòver, pertangué a la jurisdicció catalano-aragonesa, però també es perdé després d'aquella guerra, malgrat ésser senyoriu d'una família valenciana, els Maça de Liçana.

Més al sud, s'estén un delta interior, el del Segura, que dona nom a la comarca: Baix Segura, o també Horta d'Oriola; és la comarca més meridional del País Valencià. Oriola era, com ara, la capital de la comarca i també la capital d'aquestes terres després de l'annexió. Estava situada en una bona posició estratègica, adossada a la serra d'Oriola i amb el Segura voltant gairebé la resta del seu perímetre. La segona població en importància era Guardamar, situada a la desembocadura del riu, en un lloc molt vulnerable i de defensa difícil, com la història s'encarregà de demostrar repetidament. Els altres centres poblats eren molt petits, simples aldees o alqueries: Callosa, que tenia castell, Albatera, Almoradí, Benferri, Benejússer, Catral, Coix, Cotillén, la Daia, Escorratell, Molina, Orxell, Rabat, Redovà, Xacarella, Algorfa, Rafal, Tell, Benialazan, Almizdra etc. i, discutides amb Múrcia i perdudes aviat, Fortuna i Favarella. Al litoral, un petit nucli poblat, Cap Cerver, ara Torrevella, era el port o descarregador d'Oriola. El terme tenia també zones marjalenques i saladers².

LA POBLACIÓ

La població cristiana fou predominant a les viles, a Oriola, Guardamar i Alacant; a Elx, la població islàmica superava la cristiana si es sumaven els sarraïns de l'horta als de la vila, però la població cristiana dominava a

la vila, on era concentrada. A la vall del Vinalopó, malgrat que hi havia alguns nuclis cristians, era la població sarraïna la que donava caràcter a la vall. La població sarraïna també devia ésser predominant en els termes de les viles, en el d'Elx, com acabo de dir, i en el d'Oriola; menys en el d'Alacant, però manquen dades concretes sobre la seva importància i sobre l'organització comunitària. Malgrat que falten fonts per a estudiar la població en els primers anys del segle XIV, algunes notícies permeten fer estimacions força raonables.

La població cristiana d'Oriola havia anat creixent des de l'inici de la repoblació. Abans de la intervenció de Jaume I a Múrcia, l'any 1265 hi havia a Oriola uns 49 cristians, que quedaren tancats al castell quan es produí la revolta sarraïna; eren simplement una guarnició. Després de la conquesta del regne per Jaume I, els pobladors cristians d'Oriola degueren ésser uns 2.000. Si tenim en compte que els beneficiaris de repartiment foren 704³ i que la major part s'hi instal·laren amb llurs famílies, tindríem una població de 2.816 cristians a Oriola i al seu terme, multiplicant per quatre aquella xifra de beneficiaris. Aquest coeficient multiplicador potser és massa alt tenint en compte que alguns dels beneficiaris no arribaren a instal·lar-se a la vila i que els que ho feren no hi degueren portar més que el nucli familiar més reduït. La major part d'ells devia residir a la mateixa vila d'Oriola.

Posteriorment, els habitants cristians d'Oriola i el seu terme continuaren augmentant. Creiem que el 1322 devien ésser uns 3.333. Ens basem per a donar aquesta xifra en la relació proporcional entre els subsidis demanats pel rei Jaume II per a l'expedició a Sardenya a les viles de la frontera meridional. Sabem que Guardamar tenia, l'any 1308, prop d'un miler d'habitants entre grans i petits; és una xifra indicada pel Consell de Guardamar al rei quan es queixà per la indefensió en que es trobava la vila⁴. Creiem que catorze anys després aquesta xifra no podia haver variat gaire. Així, doncs, sabent que una població d'uns mil habitants hauria hagut de lliurar un subsidi de 6.000 sous, podem deduir que Oriola, que en pagà 20.000, en tenia uns 3.333, Elx que en pagà 8.000, uns 1.333, Alacant, que en pagà 12.000, uns 2.000 veïns⁵. Hi havia també un petit nucli de cristians a les valls d'Elda i Novelda, dedicats segurament a les tasques administratives de cada senyoria i a la guarda dels castells, especialment el de la Mola; tenien dificultats amb els sarraïns d'Elda i de Novelda per pastures, impostos etc.⁶

Crec, doncs, que la població cristiana a les comarques acabades d'anexionar no superava les 8.000 persones (7.666 és la suma de les xifres hipotètiques, però força probables, que he indicat abans). Aquesta exigü-

xifra d'habitants és la que explica els constants problemes de defensa que tenia la comarca. En els anys següents, la població continuà creixent gràcies a l'arribada de nous pobladors. L'any 1409, Oriola tenia 1000 focs i Alacant només 342, segons les distribucions fetes per a demanar el maridatge amb motiu del casament de Margarida de Prades amb Martí l'Humà, cosa que es pot interpretar com a 4500 o 5000 habitants per a Oriola i de 1539 a 1710 per a Alacant⁷. És a dir, Oriola havia anat creixent mentre que Alacant no s'havia refet de la pèrdua de població experimentada durant la guerra amb Castella.

La població sarraïna de la vall d'Elda és ben coneguda a mitjan segle XIV gràcies a les contribucions de l'alfatrà i de gallines i del cabeçatge, especialment el primer, que ja vaig estudiar fa temps, que era una contribució per cap de tothom, petit o gran. Per a l'època immediatament posterior a l'annexió per Jaume II no tenim aquesta mena d'informació i comptem només amb una avaluació del rendiment de diferents impostos entre els quals el cabeçatge i les gallines d'Elx, Elda, Novelda i Asp l'any 1315 i una altra informació sobre els sarraïns de l'horta d'Alacant de 1316. El càlcul que vaig fer fa temps a partir del cabeçatge era⁸:

1315-1316		
Elx	818 caps	2.454 sarraïns
Elda	400 caps	1.200 sarraïns
Novelda	300 caps	900 sarraïns
Asp	220 caps	660 sarraïns
Alacant (horta)	85 caps	255 sarraïns
Oriola		
Crevillent		

Són xifres hipotètiques perquè són calculades a partir de les quantitats del rendiment de l'impost i, en cada cas, dividint el total pel que es pagava per cap, homes de més de setze anys o vídues, que no era exactament el mateix a tot arreu; com que els resultats no difereixen gaire dels càlculs que es poden fer a través del pagament de l'impost de gallines em va semblar llavors, i continuo pensant ara, que són força versemblants. Es podria discutir el coeficient multiplicador de tres, que aplico a la xifra de caps per obtenir el total de població islàmica de cada lloc; pot semblar baix, però és en sintonia amb el que he pogut comprovar per a altres anys en què es poden comparar els rendiments del cabeçatge i de l'alfatrà. D'altra banda, en èpoques properes a guerres, els grups familiars són més petits i augmenten els grups de vídues.

Pel que fa a Oriola, no hi ha dades per saber quants sarraïns hi havia després de la conquesta. J. B. Vilar aventurà la xifra de 1.650 per a la vila i el terme, l'any 1300⁹. Crec que en aquest moment podien ser més, però van anar disminuint al llarg del segle XIV. Tampoc no tenim dades de Crevillent, però per informació posterior podem pensar que hi havia entre 400 i 500 habitants.

Segons totes aquestes estimacions, algunes força fonamentades i altres purament especulatives, basades en informacions molt més tardanes, la xifra de pobladors sarraïns que obtenim és de 7.459 persones; es tracta d'un mínim i pot ser que calgui arrodonir aquest xifra a l'alça, però no pas molt.

Malgrat que no hi ha xifres totalment segures en cap cas, tindríem un mínim de pobladors de 15.125 persones a les quals caldria afegir un centenar de jueus i algunes persones més pels nuclis petits dels quals no tenim cap informació. En total no creiem que la població superés gaire els 16.000 habitants.

En unes comarques on els nuclis urbans eren petits i la terra poc rica, llevat de la comarca d'Elx i de les terres més immediates al riu prop d'Oriola, i on a més hi havia inseguretat a causa de la proximitat de la frontera sarraïna, no sembla que hi pogués viure gaire més gent de la indicada, si havien de viure de la terra i de la ramaderia. Tot indica, doncs, que les comarques valencianes meridionals estaven escassament poblades en aquesta època.

L'ORGANITZACIÓ DEL TERRITORI

Ja he dit en una altra ocasió que, en els primers temps després de la conquesta aquestes terres no tenien nom, ja que el nom de regne de Múrcia havia quedat adjudicat, amb la capital, a la part meridional del regne, que tornava a mans de Castella. El primer nom d'aquestes terres fou el de "les terres que nós -el rei- havem dellà Xixona". Ja vaig dir també que Oriola demanà que el fur de Múrcia fos designat, després de la partició, fur d'Oriola i també demanà un canvi en la designació de "terres dellà Xixona", bé que no gosà proposar directament que es diguessin d'Oriola. A aquesta petició, feta el 1307, el rei respongué amb la imposició del fur de València, després de consultar les viles d'aquelles terres, i amb l'annexió al regne de València l'any 1308. La denominació oficial fou des de llavors "part del regne de València dellà Xixona". No tenia un territori suficient com per a constituir una entitat pròpia, com el regne de València o el d'Aragó¹⁰.

Malgrat això, tingué una organització governativa pròpia, amb un procurador, anomenat més endavant governador, que era el lloctinent en el

territori del procurador general, que era l'infant primogènit. Aquesta situació de procuració no dependent de la de València durà poc temps en el primer assaig; de fet només fins al 1305; ocupà el càrrec Pere de Montagut, que havia estat el darrer procurador del regne de Múrcia abans de la partició. Després, el rei donà un primer indici de la seva intenció d'unir aquelles terres al regne de València, confiant-ne el govern al procurador del regne de València; aquesta situació de govern únic es perllongà fins al 1313, any en què el rei tornà a nomenar un procurador general només per a aquestes terres, a causa de la importància militar del territori, fronterer per l'oest i pel sud amb Castella i a poca distància de la ratlla granadina i exposat, per tant, a atacs freqüents des de Granada¹¹. Ja he publicat precedentment un estudi sobre l'organització governativa, de manera que ara no hi insistiré.

L'organització municipal tingué una gran importància en els territoris annexionats. Seguint la tradició castellana, els grans municipis, Alacant, Elx i Oriola tenien un terme molt extens, en el qual quedaven compresos municipis menors o simples aldees i alqueries i actuaven com a ordenadors del territori proper.

La condició fronterera d'aquestes viles i el quasi veïnatge del regne de Granada, amb tots els perills i despeses que això comportava per a llurs habitants, fou el factor que sens dubte determinà la bona disposició de la Corona a concedir-los nombroses franquícies.

Després de la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II i abans de la partició, el monarca confirmà en bloc els privilegis, franquícies, donacions i costums concedits a les viles cristianes i als seus habitants pels seus predecessors en el regne de Múrcia perquè calia donar seguretat jurídica tant a les institucions com als particulars. Oriola obtingué aquesta confirmació l'11 de maig de 1296¹² i també la confirmació de totes les possessions dels habitants de la vila i del seu terme que s'havien sotmès a Jaume II i que l'havien reconegut com a rei, tal com les posseïen, amb la promesa de no inspeccionar-les ni medir-les de nou¹³, cosa que podia tenir conseqüències fiscals perjudicials per als interessats, si es descobria que tenien més extensió de terra del que constava oficialment o de més valor, a causa de les plantacions que hi haguessin fet.

Guardamar també obtingué una confirmació dels privilegis anteriors el 20 de setembre de 1296. En el mateix privilegi de confirmació, Jaume II ratificà totes les possessions dels habitants de Guardamar, exceptuades les d'aquells que no l'havien reconegut com a rei de Múrcia¹⁴. Alacant veié confirmats, el 23 de juliol de 1296, tots els privilegis dels quals gaudia la vila el dia que passà a poder de Jaume II i també les possessions de tots

els que l'havien reconegut com a rei¹⁵. Elx, a causa de la seva situació especial com a senyoriu de don Juan Manuel, no obtingué de Jaume II la confirmació dels privilegis i franquícies que tenia fins al 13 de març de 1297; poc després, el rei donà ordre als seus oficials perquè aquests privilegis, anteriors al seu domini, fossin respectats¹⁶.

Un privilegi demanat per Oriola i que era usual a la Corona d'Aragó fou la promesa de no separar la vila del domini directe de la Corona, que fou concedit l'11 de maig de 1296¹⁷. També l'obtingué Guardamar, el dia 20 de setembre de 1296¹⁸ i Alacant el 23 de juliol de 1296¹⁹. En canvi Elx, que era senyoriu, no l'obtingué, com era lògic.

No entraré ara en les modificacions dels càrrecs municipals perquè ja han estat estudiades per mi mateixa o per Juan Antonio Barrio, només diré que Jaume II homologà aquests càrrecs amb els existents en el regne de València; desaparegueren les figures dels alcaldes i algutzirs de l'organigrama municipal, que quedà format pel justícia, els jurats i el sobreseguier, mentre que el batlle era el representant del rei a nivell local²⁰.

Si observem la repercussió del nou domini entre algunes de les minories que habitaven a les viles reials, com per exemple els jueus, podem constatar que no sortiren ben parats, almenys pel que fa a algunes de les activitats més vilipendiades pels cristians, com era la creditícia. El rei concedí a Oriola, l'11 de maig de 1296 una reglamentació de l'usura exercida pels jueus i establí que cap jueu pogués demanar més de quatre diners per lliura i per mes d'interès pels préstecs que fessin, fos quin fos el capital i els terminis de pagament. Quan el capital hagués resultat duplicat pels interessos, aquests no podrien ésser afegits novament al capital ni tan sols si el deute era renovat. En cas de transgressió del manament, la meitat del deute havia d'ésser condonat al deutor i l'altra meitat era per al fisc reial²¹.

Pocs dies després, el 24 de maig de 1296, un altre privilegi tornà a castigar els jueus: Jaume II concedí una condonació als cristians d'Oriola de la meitat de llurs deutes envers els jueus i una moratòria de dos anys per al pagament de l'altra meitat, en atenció als danys que havien sofert durant el setge de la vila²².

A Alacant, el privilegi del 23 de juliol de 1296 limità l'interès del préstec dels jueus als cristians al 1'5% mensual, però afegí, cosa que no havia fet Oriola, que els jueus no podrien accedir a càrrecs públics²³.

Guardamar seguí aquesta mateixa línia d'Alacant i el 20 de setembre de 1296 aconseguí que el rei prohibís que els jueus poguessin tenir oficis públics a Guardamar i que poguessin prestar a un interès superior al 5% mensual²⁴.

No fou fins un any després que Oriola s'afegí a demanar l'exclusió dels jueus de tota mena de càrrecs i el 18 d'agost de 1297, Jaume II prohibí, a

petició dels habitants d'Oriola, que cap jueu exercís oficis públics en aquesta vila i els seus termes, que haurien d'ésser regits obligatòriament per cristians²⁵.

No comentaré les repercussions del nou domini entre els sarraïns perquè ja me n'he ocupat repetidament.

L'adequació d'Elx a la nova situació fou més tardana, calgué esperar al 1305, quan el senyoriu d'Elx passà de les mans de don Juan Manuel a les de Jaume II, que ja tenia la jurisdicció des del moment de la conquesta del regne de Múrcia. Llavors la cancelleria reial registrà nous privilegis a favor d'Elx, consistents especialment en aplicar a aquesta vila les franquícies de què gaudien Oriola i Alacant; un d'aquests privilegis estenia als habitants d'Elx les franquícies reconegudes als homes de paratge i cavallers d'Elx les franquícies reconegudes als d'Oriola i als d'Alacant²⁶. Era una concessió temporal, fins que el rei pogués acudir a Elx, com d'altres atorgades en aquell moment. L'any 1305, els missatgers enviats per Elx a la cort, el cavaller Pero López de Rufas i Arnau Peregrí, presentaren al rei diverses peticions. En aquesta ocasió, el rei concedí a Elx el fur pel qual es regien Oriola i Alacant, que era el fur nou que ell havia atorgat al regne de Múrcia, ja que fins llavors Elx es regia encara pel fur castellà de Múrcia; concedí també a la vila un segell nou amb l'escut reial a una de les bandes²⁷.

SALVETATS AL FUR DE VALÈNCIA DESPRÉS DE LA INCORPORACIÓ DE LES COMARQUES MERIDIONALS AL REGNE DE VALÈNCIA

La unió de les viles d'Alacant, Elx, Oriola i Guardamar i llurs termes al regne de València fou motiu d'algunes noves concessions per tal d'ajustar els costums i furs de València als de les viles. Els punts que es considerà que era necessari precisar foren el salari del justícia i del seu assessor, que fou fixat una mica més alt a Oriola que a Alacant, més baix a Elx i encara més a Guardamar, d'acord amb la major o menor població cristiana que havien d'atendre; foren precisades, a més, diverses qüestions del procediment judicial com ara: la pena de quart, prevista pels furs de València, que aquí només seria de la dècima part; l'acusació per adulteri de les dones, que només podria ésser formulada per llurs marits; la remissió de calònies per part del justícia; la pena de mort; la venda de béns immobles a instància de creditors. Oriola tingué interès també a exigir la prohibició que el procurador reial de València intervingués en els afers de la vila per tal de mantenir l'espai judicial propi. Dins d'aquest àmbit, Oriola demanà encara la construcció d'una presó.

Uns altres trets diferencials importants que les viles meridionals cregueren necessari defensar mitjançant privilegi reial foren el manteniment

de la tafulla com a mesura agrària i la possibilitat que els cavallers i homes de paratge compressin béns de reialenc, cosa que no era admesa pels furs de València. No hi hagué unanimitat en l'exclusió o no dels cavallers i homes de paratge dels oficis municipals; mentre que Oriola volgué l'exclusió, confirmant el costum preexistent, ni Alacant ni Elx no acceptaren aquesta exclusió dels cavallers i homes de paratge dels càrrecs municipals. Elx volgué que constés clarament que, a diferència del que deien els Furs de València, tots els habitants d'Elx, fos quina fos la seva condició, podien intervenir en les eleccions dels càrrecs de la vila i ésser elegits²⁸.

L'ADEQUACIÓ A UNA NOVA ÀREA ECONÒMICA

No parlaré de la nova organització de la defensa perquè ja l'he estudiada precedentment, mentre que em sembla necessari comentar, en canvi, aspectes relacionats amb l'economia de les comunitats cristianes perquè de les islàmiques també ja me n'he ocupat precedentment²⁹.

Les viles meridionals tenien ben clar que entraven en una nova àrea econòmica i procuraren gaudir d'instruments que els permetessin competir-hi. Ja des del moment de l'ocupació d'aquestes viles per Jaume II, el 1296, Oriola es preocupà de fer prometre al rei que batria moneda en el regne de Múrcia d'igual llei que el diner reial de València i que la faria córrer pels regnes de València i Mallorca i per Catalunya, per tot arreu on corrien els diners reials i barcelonesos³⁰, cosa que havia de facilitar les transaccions comercials, almenys dins del marc de l'annexió de tot el regne de Múrcia, marc que després canvià quan fou dividit entre Castella i la Corona d'Aragó.

FRANQUÍCIES DE CIRCULACIÓ DE MERCADERIES

Les viles aprofitaren l'ocasió per a demanar una franquícia molt cobejada i que es pot dir que pràcticament totes les ciutats i viles reials de Catalunya i València ja posseïen. Em refereixo a la franquícia de lleuda, peatge, passatge, portatge, ribatge, pes, mesuratge de blat, vi, sal i altres mercaderies a totes les terres i regnes de Jaume II i dels seus successors. Els habitants d'Oriola obtingueren aquesta franquícia l'11 de maig de 1296³¹, i Alacant el 23 de juliol de 1296³². També Guardamar aconseguí una franquícia similar el 20 de setembre de 1296³³. No cal dir que aquesta franquícia suposava un benefici evident per al comerç dels particulars i un perjudici igualment clar per a la fiscalitat reial. Però els monarques participaven, com els seus súbdits, de la mentalitat del privilegi i la franquícia com a base de negociació entre poder i súbdits i no dubtaven gens a perjudicar-se ells mateixos.

Elx s'afegí més tard a aquesta franquícia; fou l'any 1304, quan, amb motiu de l'adquisició del senyoriu d'Elx per un acord amb don Juan Manuel, el rei concedí una sèrie de privilegis als veïns d'Elx, entre d'altres les franquícies de lleudes i peatges de les quals ja gaudien també les viles esmentades³⁴. Era, però, una concessió temporal fins que el rei pogués acudir a Elx. El 1305, el rei encara no s'havia decidit a confirmar a perpetuïtat a favor d'Elx les franquícies de què gaudien els habitants d'Alacant i d'Oriola, fossin d'estirp generosa o no³⁵. El 25 de març de 1306, el rei encara no havia decidit res al respecte i el consell d'Elx tornà a fer-li les mateixes peticions³⁶.

Pel febrer de 1307, el monarca decidí concedir, finalment, als habitants d'Elx totes les franquícies de què gaudien els d'Oriola i comunicà aquesta concessió al Consell d'Oriola perquè, quan els d'Elx els ho demanessin, els lliuressin còpia de tots els privilegis³⁷.

Sembla, però, que els veïns d'Elx tingueren dificultats per a fer observar aquestes franquícies. Per l'agost de 1308, el rei ordenà al batlle general Ferrer Descortell i al seu lloctinent que les respectessin³⁸ i pel desembre de 1310 hagué d'expedir un manament adreçat a tots els batlles, justícies, lleuders, peatgers etc. perquè no conculquessin les franquícies concedides als veïns d'Elx, com sembla que feien, al·legant que no els havien estat notificades en un termini adequat després de la concessió³⁹.

L'adequació de les viles annexionades al nou espai econòmic, amb l'adquisició de les noves franquícies comportà alguns problemes amb les velles franquícies. Per exemple, els veïns d'Oriola tenien dificultats a Elx, el 1308, amb els col·lectors de les rendes, que no els volien observar les franquícies concedides per l'infant Manuel⁴⁰. Posteriorment, aquestes dificultats es presentaren a terres que continuaven pertanyent a don Juan Manuel. El 1311, després de la queixa presentada pel Consell d'Alacant, el rei Jaume II demanà a l'adelantat de la terra de don Juan Manuel, Sancho Ximenis de Lanclares, que fes observar la franquícia de lleuda i altres drets que els alacantins tenien a Saix⁴¹. Més tard, el 1323, fou la franquícia de pes reial a Múrcia i altres llocs d'aquest regne, pel que feia a coses pròpies dels oriolans, la que no era respectada. Per tal d'aconseguir que ho fos, els oriolans demanaren a Jaume II que assegurés la reciprocitat de la franquícia d'Oriola a Múrcia amb la dels murcians a Oriola⁴².

El retorn de Mallorca a la dinastia privativa originà també perjudicis en les franquícies i Oriola es queixà d'inobservança de la seva franquícia de lleuda a Mallorca, qüestió que féu necessària la intervenció del rei prop del seu parent Jaume de Mallorca⁴³.

Uns anys després, el 1326, els oriolans hagueren de protestar per una inobservança de les seves franquícies a nivell local. Segons afirmaven, des de la repoblació del lloc havien pogut pesar ells a les seves cases sense pagar cap impost, mentre que llavors el batlle general a les terres dellà Xixona havia concedit el pes a cens, cosa que posava en perill aquest privilegi. La protesta assolí èxit i el rei revocà aquella concessió⁴⁴.

Entre els privilegis que les viles meridionals tingueren dificultats a fer observar figurava la prohibició que els forasters hi executessin penyores, que era un privilegi comú a Oriola, Alacant, Elx i Guardamar; Cap Cerver, el descarregador d'Oriola, obtingué, el 1313, un guiatge per a tots els que freqüentaven aquest port, a fi que no poguessin ésser presos, molestats ni represaliats⁴⁵. En una època en què els incidents de cors i pirateria eren tan freqüents, ho era també la concessió de marques o represàlies, amb el dret a penyorar mercaderies de gent de la mateixa nació que l'agressor. Els concessionaris de la marca o els seus procuradors solien instal·lar-se a diversos ports a fi d'executar les penyores autoritzades per la marca. L'any 1321, les viles meridionals es queixaren perquè aquest privilegi era conculcat, cosa que les perjudicava perquè podien perdre una part dels vaixells o dels mercaders que les visitaven⁴⁶. Sembla que el rei reconegué que Alacant era port obert a tothom i no s'hi podien realitzar marques i represàlies, però l'any següent ell mateix transgredí el privilegi quan ordenà, amb caràcter general, que fossin presos tots els genovesos que fossin trobats en els seus dominis, a causa dels danys que havien ocasionat a mercaders de Barcelona; el monarca, doncs, hagué de rectificar i declarar que no pretenia perjudicar cap privilegi d'Alacant⁴⁷. Precisament, gairebé al mateix temps que el rei havia de reconèixer l'error en el qual s'havia incorregut en intentar executar represàlies contra genovesos a Alacant, concedí un guiatge perquè els genovesos residents a Mallorca poguessin instal·lar-se, si volien, a Alacant, sense por de sofrir empenyoraments per causa de marques i represàlies decretades contra genovesos⁴⁸.

FRANQUÍCIES I PRIVILEGIS ENCAMINATS A ESTIMULAR L'ECONOMIA LOCAL

Altres concessions del rei Jaume II a les viles meridionals, amb motiu de la nova senyoria, anaven encaminades a estimular l'economia local o a preservar determinades produccions. Per exemple, era una opinió molt generalitzada que la celebració de fires i mercats a determinades poblacions n'estimulava l'economia i la població. D'acord amb aquesta teoria, el rei concedí a Alacant, el 5 d'agost de 1296, que s'hi pogués celebrar una fira durant tot el mes d'agost, data que fou canviada després, el 1325, per conveniència dels que hi acudien, a tot el mes de desembre⁴⁹. Guardamar

es conformà a demanar, només, la celebració d'un mercat setmanal els dissabtes, que el rei concedí pel febrer de 1298. Els sarraïns que hi acudissin gaudirien de franquícia d'impostos en el mercat durant dos anys. El rei esperava així atreure'ls a la vila, on volia que s'instal·lés una comunitat sarraïna, esperança que no arribà a fer-se realitat⁵⁰.

El 1305, els missatgers enviats per Elx a la cort, el cavaller Pero López de Rufas i Arnau Peregrí, presentaren al rei diverses peticions, entre les quals la concessió d'una fira a la vila, a celebrar per Sant Martí amb una durada de trenta dies. El rei volgué pensar-se aquesta petició i alguna altra i consultar-la amb el batlle de les terres dellà Xixona, Ferrer Descortell. La concessió no arribà fins al 1322⁵¹. Oriola ja tenia fira des de 1272 i 1295 i mercat des de 1269, per tant, no havia de demanar res⁵².

Oriola s'interessà per protegir alguna de les seves produccions, com per exemple el vi. L'any 1308 Jaume II prohibí introduir vi a la vila si no era de les vinyes dels homes del lloc. El manament reial estava destinat a protegir la producció pròpia contra la forastera, un recurs emprat generalment a totes les localitats productores; la prohibició havia d'ésser vigent durant tot l'any, llevat del període entre Sant Joan i la verema, època en la qual el vi devia començar a escassejar i a pujar de preu⁵³. La vinya tenia una presència important a Oriola des del primer repartiment impulsat per Jaume I el Conqueridor, que havia potenciat el plantament de vinyes perquè es considerà adequat per a aquelles terres. És un conreu que no necessita gaire aigua i adequat al clima tebi de la comarca. Produïa un gran rendiment sense exigir gaire treball, molt menys que els ceps actuals, cosa molt convenient en una terra poc poblada. La segona partició, de 1268, en canvi, corregí aquella orientació i decidí que no es plantés més vinya; el 1272 es prohibí expressament plantar vinya a llocs de regadiu que fossin aptes per a cereal panificable i el conreu s'orientà decisivament cap a la producció de cereal⁵⁴.

La planificació agrícola castellana rebutjà, doncs, un conreu especialitzat i comercial com el de la vinya i s'encaminà a assegurar l'autosuficiència cerealística de la comarca, qüestió d'importància estratègica en una regió fronterera. El resultat d'aquesta política cerealista fou la conversió d'Oriola en una productora de gra que no solament pogué autoproveir-se sinó exportar.

L'exportació de blat fou controlada per la Corona mitjançant el règim de llicències de treta i les inhibicions o vedes de treta quan es temia que el proveïment local o general podia quedar amenaçat per l'extracció de gra. Aquest control pertocava al batlle general, però durant la primera meitat del segle XIV els comptes de la batllia que s'han conservat no indiquen els

ingressos per tretxa de blat, que en canvi són indicats en els de la segona meitat. De tota manera, la informació que donen és parcial perquè els veïns d'Oriola tenien franquícia d'extracció. Els registres de cancelleria contenen moltes llicències de tretxa de blat concedides pel rei, que suposem que eren gratuïtes per tal de premiar a bons servidors o bé servien per pagar deutes; aquests casos ens permeten veure que el preu de la llicència era d'un sou per cafís en els primers anys del segle XIV, mentre que a la fi de segle era de 2 a 3 sous per cafís. Les llicències de tretxa són autoritzacions per extreure un màxim de gra, que no ofereixen cap garantia que fossin utilitzades en el temps de vigència, com ho prova l'existència de nombroses pròrroques perquè el beneficiari no havia pogut exportar la quantitat concedida en el temps preestablert.

El 1307, el Consell d'Oriola envià dos missatgers a la cort, Pere d'Àlaba i Pere Masquefa, per demanar, entre altres coses, la lliure exportació del gra panificable i els fruits de llurs collites. Malgrat que en principi el rei hi estava ben disposat, després s'hi degué repensar⁵⁵; sembla que els oriolans no vieren reconeguda aquesta lliure exportació fins al 1364, bé que amb algunes restriccions, que foren objecte de discussió després amb els oficials reials⁵⁶. En canvi, Guardamar havia aconseguit aquesta llibertat d'exportació el 1296, amb el privilegi de franquícia de peatges, on s'especificava que els seus veïns tindrien llibertat per a treure blat i altres virtualles, llevat que es decretés prohibició de tretxa en el regne de Múrcia. Però la incidència de l'exportació del blat de Guardamar era molt menor que la d'Oriola.

Malgrat que aquest dret a la lliure exportació no fou concedit al moment a Oriola hi ha constància de moltes autoritzacions de tretxa concedides a veïns de la vila, frenades només per la necessitat d'evitar que una exportació excessiva causés desproveïment a la vila. Els terratinens solien obtenir llicències de tretxa. Cal notar que els propietaris residents a Múrcia obtenien també sovint el dret a exportar cap a aquest regne el gra de llurs rendes agràries. Aquest dret havia estat reconegut en els pactes entre Castella i la Corona d'Aragó arran de la partició del regne de Múrcia. Era un dret recíproc dels propietaris que tenien terres que quedaven sota jurisdicció diferent d'on residien. Aquest dret pesava sobre un sector molt delicat com era el de la política de proveïment de virtualle. Sembla que trobava sovint dificultats per ésser reconegut; per exemple, pel febrer de 1307, don Juan Manuel demanà a Jaume II que els veïns de Múrcia es poguessin endur del terme d'Oriola els fruits de les seues terres⁵⁸; probablement havien tingut dificultats perquè entre 1305 i 1307 hi havia hagut una gran carestia a Oriola, la pitjor des de feia trenta anys.

segons deien⁵⁹, i probablement hom posà reserves sobre la collita de 1306. Els beneficiaris més importants d'aquestes llicències especials eren el bisbe i el capítol de Cartagena pel gra procedent dels delmes⁶⁰, però també altres propietaris, com Jacmeta Garcia, vídua d'Ato de Lisón⁶¹.

Els oriolans usaren l'exportació de blat a Mallorca per tal d'obtenir llana per a la indústria drapera que començava a desenvolupar-se a la vila. Malgrat una prohibició de treta de blat vigent l'any 1315, aconseguiren llicència per portar-hi 500 cafissos de blat i mil l'any següent amb l'esperança, que potser feia part del tracte, de portar després a vendre a Mallorca els teixits elaborats⁶². Era un pacte de conveniència mútua perquè Mallorca tenia sempre dèficit de blat, mentre que tenia abundància de llana i era un centre comercial prou important com per donar sortida a la producció tèxtil d'Oriola, que suposem que era la de draps de grana que llavors començava a elaborar. En efecte, l'any 1312, Oriola havia obtingut autorització per tenyir draps de grana i altres colors sense pagar tribut durant vint anys. Era una indústria que podia donar prosperitat a la vila perquè eren draps de luxe i, per tant, amb més valor afegit. Aquesta producció es podia beneficiar del fet que la grana usada per al tint era abundant a la comarca i per tant podia adquirir-se a millor preu⁶³; també la llana, en teoria, podia ésser força accessible, ja que hi anaven a pasturar els ramats transhumants d'Aragó, de València i de Castella⁶⁴, però potser no la hi venien, altrament els oriolans no l'haurien anat a buscar a Mallorca.

Des de l'època d'Alfons el Savi, els veïns d'Alacant ja tenien assegurada la franquícia i la lliure exportació de figues i panses, mentre fossin de les seves heretats, de manera que no hagueren d'insistir en la salvaguarda d'aquest sector de la seva economia⁶⁵. En canvi, atès el seu dèficit de blat, es van esforçar a obtenir la llibertat d'importació de vitalles. Un privilegi reial del 3 de març de 1307, autoritzà els alacantins a proveir-se de vitalles a qualsevol lloc dels regnes de la confederació catalano-aragonesa, ja que llur terra no en fornïa de manera suficient⁶⁶. Era un privilegi destinat a trencar les barreres que totes les localitats posaven a la sortida de cereal dels seus termes quan es temia que hi podia haver carestia.

En resum, podríem dir que els territoris incorporats sumaven una població exigua perquè els nuclis urbans eren molt petits; probablement, l'agricultura no hauria pogut mantenir una població gaire més densa, ja que hi havia moltes zones marjalenques i de saladers que no eren adequades per al conreu; d'altra banda, la falta de seguretat per les entrades d'escamots armats des de Granada impedièn l'aprofitament

òptim de les terres allunyades dels nuclis urbans, terres que foren repartides durant aquests primers anys del segle XIV, com també les terres marjalenques i de saladers⁶⁷.

El comerç i la indústria, que foren afavorits per Jaume II, propiciaren el creixement de la població en els nuclis urbans; també la millora de la xarxa d'irrigació i l'augment del nombre de molins havien de contribuir en la millora de l'economia d'aquestes terres.

El regne de València s'engrandí amb unes terres de gran valor estratègic, però l'annexió significà també la satisfacció parcial d'una vella reivindicació, la del premi a l'esforç de conquesta i de repoblació de Jaume I en el regne de Múrcia. Aquella població catalana que hi havia deixat o els seus fills tornaren a dependre de l'estat d'origen, llevat de la ciutat de Múrcia, que quedà fora dels límits atribuïts a la Corona catalano-aragonesa, amb gran sentiment de bona part de la població de la ciutat, que se sentí abandonada. L'annexió significà completar el País Valencià com el coneixem ara.

1. Aquest treball forma part del projecte d'investigació *La Corona de Aragón potencia mediterránea: expansión territorial y económica en la Baja Edad Media*, concedit pel ministeri de Ciència i Tecnologia amb un ajut dels fondos FEDER de la Comunitat Europea (BHA2001-0192). Es beneficia també de l'ajuda atorgada al "Grup de recerca consolidat *La Corona catalano-aragonesa, l'Islam i el món mediterrani*", concedit pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya per al període 2001-2005.

2. Sobre la guerra amb Castella que permeté l'annexió d'aquestes terres a la confederació catalanoaragonesa remeto als meus propis treballs, on es troba la bibliografia pertinent: Maria Teresa Ferrer i Mallol, "Notes sobre la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II (1296-1304)", *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez (1917-1988). Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya Pere III- Universitat de Barcelona, 1989, p. 27-44. *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1990, p. 3-59. "Els sarraïns del regne de Múrcia durant el regnat de Jaume II", *Anales de la Universidad de Alicante, II. Historia Medieval*, 11 (1996-1997). *Actas del Congreso Internacional Jaime II 700 años después*, p. 173-200. "La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II", *Quaderns de Mitjorn*, 3 (1998), p. 9-26 i, darrerament, "L'endemà de la pau de Torrellas (1304). El nou mapa senyorial a la Vall del Vinalopó", *Revista del Vinalopó*, 6-7 (2003-2004), p. 11-22. Aquests darrers treballs els estic ampliant per a un llibre. Sobre els aspectes geogràfics, cf. A. López Gómez, *Geografía de las terres valencianes*, València, Departament de Geografia de la Universitat de València-Papers bàsics 3 i 4, 1977, p. 198-222 i també, Vicente Gozávez Pérez, *El bajo Vinalopó. Geografía agraria*, València, Departament de Geografia, 1977.

3. M.T. Ferrer i Mallol, "Toponímia medieval d'Oriola", *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu Rey*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, p. 195-211, concretament p. 210-211.

4. M.T. Ferrer i Mallol, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1988, doc. 33.
5. ACA. C, reg. 221, f. 221 r.-v., 222 r.-224 v. (1322, abril, 1).
6. M.T. Ferrer i Mallol, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1988, doc. 48.
7. Juan Bautista Vilar, *Historia de la ciudad de Orihuela. III. Los siglos XIV y XV en Orihuela*, Murcia, Patronato A. García Rogel - Obra social de la Caja de Ahorros Nuestra Señora de Montserrat - Obra social de la Caja de Ahorros de Alicante y Murcia, 1977, p. 17. creia que la població d'Oriola a mitjan segle XIV s'havia doblat. José Hinojosa Montalvo, "La sociedad valenciana en el siglo XIV", *Nuestra Historia*, III, València, Mas Ivars ed., 1980, p. 163. Antonio Ramos Hidalgo, *Evolución urbana de Alicante*, Alacant, 1984, ha calculat la població d'Alacant en unes 2.436 persones i 406 cases. José Hinojosa Montalvo, *Textos para la Historia de Alicante. Historia Medieval*, Alcoi, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert. Diputación de Alicante, 1990, capítol 3.
8. M.T. Ferrer. *Les aljames sarraïnes*, p. 46-49, 52-53. Sobre la població de la vall, abans i després de 1296. cf. Carmel Navarro Belmonte, Carmen Blasco García, "Poblament i població a la Vall de Novelda durant l'Edat Mitjana", *Revista del Vinalopó*, 6-7 (2003-2004), p. 65-103.
9. J.B. Vilar, *Los siglos XIV y XV en Orihuela*, p. 80.
10. M.T. Ferrer i Mallol, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 4, 10-12.
11. M.T. Ferrer, *Organització i defensa*, p. 49-59 i 83.
12. ACA. C, reg. 194, f. 237 v.-238 r. Publ., a partir d'una altra font, per Antonio Benavides, *Memorias de Fernando IV de Castilla, anotadas y ampliamente ilustradas*, Madrid, 1860, II, doc. 60. i Juan Manuel del Estal, *Corpus documental del reino de Murcia bajo la soberanía de Aragón (1296-1304/5)*. Colección de Documentos Medievales Alicantinos, 1/1, Alacant, 1985, doc. 34.
13. ACA. C, reg. 194, f. 238 v. (1296, maig, 11). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 17.
14. ACA. C, reg. 194, f. 261 r. (1296, setembre, 20).
15. ACA. C, reg. 340, f. 279 r.-v. (1296, juliol, 23). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 121 (que utilitza una font posterior).
16. ACA. C, reg. 196, f. 143 r. (1298, març, 12).
17. ACA. C, reg. 194, f. 236 v.-237 r. (1296, maig, 11). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 21.
18. ACA. C, reg. 194, f. 261 v.-262 r. (1296, setembre, 20). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 142.
19. ACA. C, reg. 340, f. 279 v., publ. per J.M. del Estal, *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al Reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1308)*, Alacant, Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, 1982 doc. 12.
20. M.T. Ferrer i Mallol, "La batalla general de la part del regne de València delà Xixona (s. XIV)", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 6 (1987), p. 279-309. M.T. Ferrer i Mallol, "El justícia a les viles de la governació d'Oriola (s. XIV)", *Anales de la universidad de Alicante. Historia Medieval*, 9 (1992-1993). *Homenaje a Juan Manuel del Estal*, p.

219-239. J.A. Barrio Barrio, "La organización municipal de Alicante. ss. XIV - XV". *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 7 (1988-1989), p. J.A. Barrio Barrio, *Gobierno municipal en Orihuela durante el reinado de Alfonso V (1416-1458)*, Alacant, 1995. J.A. Barrio Barrio, "Jaume II i l'organització institucional de les viles reials incorporades a la Corona d'Aragó el 1296", *Quaderns de Migjorn*, 3 (1996-1997), p. 35-42.

21. ACA, C. reg. 194, f. 237 r.-v. (1296, maig, 11). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 33, que utilitza una altra font.

22. ACA, C. reg. 240, f. 94 v. (1296, maig, 24). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental del reino de Murcia bajo la soberanía de Aragón (1296-1304/5)*. Colección de Documentos Medievales Alicantinos, 1/2, Alacant. Instituto Juan Gil Albert, 1990, doc. 55, que utilitza una altra font.

23. ACA, C. reg. 340, f. 279 r.-v. (1296, juliol, 23).

24. ACA, C. reg. 194, f. 261 r. (1296, setembre, 20).

25. ACA, C. reg. 196, f. 59 v. (1297, agost, 18).

26. ACA, C. reg. 202, f. 190 r. (1304, desembre, 18).

27. ACA, C. reg. 203, f. 63 r. (1305, setembre, 10), cit. per P. Ibarra Ruiz, *Historia de Elche escrita a vista de los más fidedignos testimonios y contemporáneos estudios y dispuesta para que pueda servir de libro de lectura en las escuelas de dicha ciudad*, Elx. M. Pastor ed., 1982 (Papers d'Elx), facsímil de l'edició d'Alacant. 1895, doc. 30, p. 59, on no indica la provinença arxivística.

28. ACA, C. reg. 205, f. 170 r.-v. (1308, juny, 17) i f. 172 v.-174 r. (1308, juny, 25) i f. 188 v.-189 r., publ. per J.M. del Estal, *Conquista y anexión de las tierras de Alicante*, docs. 37-41 (algun dels documents té una altra provinença arxivística).

29. M.T. Ferrer, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, i M.T. Ferrer, *Les aljames sarraïnes ja citades*.

30. ACA, C. reg. 194, f. 237 r. (1296, maig, 11).

31. ACA, reg. 194, f. 238 r.-v. (1296, maig, 11).

32. ACA, C. reg. 340, f. 279 r.-v. (1296, juliol, 23). Publ. per J.M. del Estal, *Corpus documental*, 1/1, doc. 118, que utilitza una altra font.

33. ACA, C. reg. 194, f. 261 r. (1296, setembre, 20).

34. ACA, C. reg. 202, f. 188 r. (1304, desembre, 11).

35. ACA, C. reg. 203, f. 63 r.-v. (1305, setembre, 13).

36. ACA, C. cr Jaume II, núm. 2652 (1306, març, 25).

37. ACA, C. reg. 203, f. 227 r.-v. (1307, febrer, 9).

38. ACA, C. reg. 205, f. 193 v. (1308, agost, 28).

39. ACA, C. reg. 145, f. 22 r.-v. (1310, desembre, 12).

40. ACA, C. reg. 142, f. 68 r. (1308, juny, 15) i f. 166 r.-v. (1308, agost, 27).

41. ACA, C. reg. 146, ff. 50 v.-51 r. (1311, febrer, 18).

42. ACA, C. cr Jaume II, núm. 7414 (1323, juny, 14).

43. ACA, C, reg. 142, f. 166 r.-v. (1308, agost, 27).
44. ACA, reg. 229, f. 213 r. (1326, desembre, 2).
45. Pel que fa a Alacant: ACA, C, reg. 128, f. 204 v. (1303, juliol, 12), comentat a M.T. Ferrer i Mallol, "Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat", *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2 (1996), p. 783-823, concretament, p. 817. Pel que fa a tots els ports meridionals: cr Jaume II, núm. 6709 (1321, maig, 5). Pel que fa a Cap Cerver: reg. 210, f. 156 r (1313, febrer, 17), comentat a M.T. Ferrer, *Les aljames sarraïnes*, p. 7.
46. ACA, C, cr Jaume II, núm. 6709 (1321, maig, 5).
47. ACA, C, reg. 178, f. 148 v. (1322, desembre, 22). Comentat a M.T. Ferrer i Mallol, "I mercanti italiani in terre catalane nei secoli XII-XIV", *Archivio Storico del Sannio*, III (1998). *Economia e Territorio nel Medioevo*. Incontro di Studi (Barcelona, 1996). Atti, p. 41-101, concretament, p. 57. El manament contra els genovesos havia estat ocasionat per la presa de la coca d'Esteve Bordell, amb mercaderies de gran valor: J. Mutgé i Vives, "Contribució a l'estudi del comerç al Mediterrani Occidental en el segle XIV: Latac piràtica a la coca d'Esteve Bordell", *Anuario de Estudios Medievales*, 24 (1994), p. 465-477.
48. ACA, C, reg. 222, f. 138 v. (1322, desembre, 17).
49. ACA, C, reg. 194, ff. 244 v.-245 r. (1296, agost, 5). Publ. J. Hinojosa, *Textos para la Historia de Alicante. Historia Medieval*, doc. 130 i reg. 226, f. 123 r.-v. (1325, febrer 15). Sobre la fira d'Alacant cf. J.M. del Estal, "Erección por Jaime II de una feria en Alicante", *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 16 (1975), p. 153-174 i del mateix autor, sobre les fires del regne de València dellà Xixona: "Mercados y ferias medievales en Alicante, Orihuela, Elche y Guardamar", *IDEA*, 35 (1982), p. 21-55.
50. M.T. Ferrer, *Les aljames sarraïnes*, p. 5. J. Hinojosa, *Textos para la Historia de Alicante. Historia Medieval*, doc. 127.
51. ACA, C, reg. 203, f. 63 r.-v. (1305, setembre, 13). La concessió a: J. Hinojosa, *Textos para la Historia de Alicante. Historia Medieval*, doc. 132. Cf. també la bibliografia de la nota 49.
52. J. Hinojosa, *Textos para la Historia de Alicante. Historia Medieval*, docs. 127 i 129.
53. ACA, C, reg. 205, f. 127 v. (1308, gener, 17).
54. Sobre aquest canvi de la planificació agrícola: J. Torres Fontes, *Repartimiento de Orihuela, Oriola-Múrcia*, Academia Alfonso X el Sabio-Patronato Angel García Rogel, 1988, p. LXI i CXVII.
55. ACA, C, cr Jaume II, núm. 2.879 (1307, desembre, 8). La intenció del monarca havia estat la de concedir aquesta petició; en el memorial de peticions tramès per Oriola i que fou usat com a minuta per a la redacció de les concessions, figura al costat d'aquest punt una resposta afirmativa.
56. ACA, C, reg. 1083, ff. 136 v.-137 v. (1370, juliol, 26).
57. ACA, C, reg. 194, f. 261 r. (1296, setembre, 20).
58. ACA, C, cr Jaume II, núm. 3107 (1307, febrer, 7).
59. ACA, C cr Jaume II, núm. 2536 (1305, desembre, 7) i núm. 2684 (1306, maig, 22).
60. Cf., per exemple, entre d'altres, la llicència de treta a Diego Rodríguez, tresorer de Cartagena, per a 200 cafissos de blat i 200 d'altre gra, gràcies a la intervenció de don Juan

Manuel i de la infanta Constança: ACA, C, reg. 215, f. 209 r. (1317, desembre, 13) o la concedida al bisbe de Cartagena el 1317 per a 500 cafissos de blat: *ibidem*, f. 210 r. (1317, desembre, 30).

61. ACA, C, reg. 224, f. 148 r. (1323, desembre, 23).

62. ACA, C, reg. 211, f. 318 v. (1315, juny, 22) i reg. 213 f. 195 v. (1316, agost, 14).

63. ACA, C, reg. 209, f. 136 r. (1312, març, 17). M.T. Ferrer, *Les aljames sarraïnes*, p. 117-118.

64. M.T. Ferrer i Mallol, "Les pastures i la ramaderia a la governació d'Oriola en el segle XIV", *Miscel·lània de Textos Medievals*, 7 (1994), p. 79-139.

65. *Colección de Documentos para la Historia del Reino de Murcia*, III. *Fueros y privilegios de Alfonso X el Sabio al reino de Murcia*, a cura de J. Torres Fontes, Murcia, 1973, docs. 45 i 91. M.T. Ferrer i Mallol, "Figues, panses, fruita seca i torrons", XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)* (Palma de Mallorca, 1995), Palma de Mallorca, Govern Balear. Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 1996, p. 191-208, concretament, p. 192. M.T. Ferrer i Mallol, "Fruta seca i fruita assecada, una especialitat de l'àrea econòmica catalana-valenciana-balear", *Anuario de Estudios Medievales*, 31/2 (2001), p. 883-943, concretament p. 886-887.

66. ACA, C, reg. 204, f. 13 v. (1307, març, 3). Sembla que el missatger enviat a la cort per a demanar aquest privilegi fou Pere Martínez d'Alcarràs, a qui foren atorgades credencial el 19 de febrer: cf. Jaume II, núm. 2570.

67. M.T. Ferrer i Mallol, "Repartiments de terres a Oriola després de la conquesta de Jaume II", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 22 (1999-2001). *Homenatge al Dr. Manu Riu i Riu*, 2, p. 509-535.